

PAPER DETAILS

TITLE: Mormonluk:Amerika'nin Ahir Zamaninin Dini ve Azizleri

AUTHORS: Yasin AKTAY

PAGES: 95-125

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/109397>

Mormonların mabetlerinden birisi temple-houston

Mormonluk: Amerika'nın Ahir Zamanının Dini ve Azizleri*

Yasin AKTAY**

Atıf/©: Aktay, Yasin, (2004). Mormonluk: Amerika'nın Ahir Zamanının Dini ve Azizleri, Milet ve Nihal, 1 (2), 95-125.

Özet: Bu yazıda tipik bir Amerika dini olarak ele alınan Mormonluğun kısa bir tanıtımı hedeflenmektedir. Mormonluğun bir "son din" iddiasıyla ortaya çıkmasının, aynı iddialarla ortaya çıkmış olan İslam'la muhtemel tartışmaları kurgulanmıştır. Mormonluğun Hristiyanlığın bir mezhebi mi yoksa müstakil bir din mi olduğu hep tartışılmıştır. Bu tartışmalar Mormonluğun kendini konumlandığı dinler tarihi içerisinde kendisinin neye karar verdiği kadar diğer Hristiyan mezheplerinin de kendisini nasıl gördüğüne bağımlı olarak sonuçlanacaktır. Burada Mormonluğun İbrahimi gelenek içinde konumlanarak, Amerika'nın sosyal değerleriyle mütenasip bir biçimde toplumsal sermaye üretme kapasitesi üzerinde de durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mormonluk, Ahir Zaman Azizleri, Poligami, Evlilik teolojisi

İslam'ın İbrahimi gelenek içerisinde gelen son din olduğu, Hz. Muhammed'in (s) de peygamberlerin sonuncusu olduğu, Müslümanların kabul ettikleri en vazgeçilmez itikad esaslarından biridir. Müslümanların Yahudilik ve Hristiyanlığa bakışını da belirle-

* Bu yazı, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) 2000 yılı burs programı çerçevesinde tahsis ettiği Doktora-Sonrası Burs Programı çerçevesinde, bir kısmı 2001 yılında, ABD'nin Utah eyaletinde yapılmış çalışmaların bir bölümünü oluşturuyor. Desteklerinden ötürü TÜBA yetkililerine teşekkürü borç biliyorum.

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, yaktay@yahoo.com

yen bu itikad esasının İslam'dan önce Hristiyanlarla Yahudiler arasındaki ilişkide tekrarlanmış olduğunu da biliyoruz. Yahudiler kendi içlerinden çıkan ve Allah'ın sayısız mucizesiyle donanmış olan İsa'ya inanmadıkları gibi, onu hak dinden sapmış biri olarak kabul etmişlerdir. Hristiyanlık ise Yahudiliğin kendilerine böyle bakmasına çoğu kez aldırmadan Yahudiliği de kapsadığını düşünen bir çizgi izlemiştir. Sonradan gelen ve eskisini restore etme iddiası taşıyan dinin önceki din etrafında şekillenmiş bir kurumsal yapının, bu kurumsal yapıdan geçinmekte olan toplumsal tabakaların direnciyle karşılaşması ilk bakışta normal görünür. Yine de bu direncin kendisinin aynı zamanda bu dinin tutunabilmesi için gerekli mücadele ruhunu kazandırması ve eski dinin bütün söylemlerini kuşatma performansına işin doğası gereği zorlaması da beklenebilir. Nitekim Hristiyanlığın Yahudiliğe yönelik bütün eleştirilerine rağmen onu kapsama iddiası onun hem bir dizi tâkibâta uğramasını getirmiş, hem de Yahudiliğin nüfus mirasından arslan payını koparabilmesini sağlamıştır.

İslam'ın ise, dinler tarihi içerisindeki yolculuğunda bu tarz bir "son din" temasından söylemsel olarak maksimum derecede faydalanmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira İslam önceki dinlere karşı son derece mütevazı bir tutum içinde olmuştur. O kadar ki, İslam'ın peygamberi hiç bir zaman yeni bir din getirdiğini iddia etmemiş, önceki bütün peygamberleri ve kitaplarını onaylamak, onlarda ihtiva edilen hakikatleri tekrarlamak üzere gönderildiğini duyurmuştur. Söylediği hiç bir şeyin, daha önce hiç görülmemiş orijinal buluşlar olmadığını söylemiş, bu durum önceki dinlerin müesses yapıları nezdinde bir kızgınlığa sebep olmuştur. Bu kızgınlığın önemli bir , kuşkusuz, bu söylemin kitleler nezdinde tutma şansının çok yüksek olması olmuştur. Bunlar, kitlelere çok güçlü bir biçimde hitap edebilmenin en elverişli şartlarını oluşturmuştur. İslam'ın söyleminde öncekileri kapsayan bir iddia kadar bütün dinler veya peygamberler tarihini kapatan bir nihai nokta, bir "son din" olma iddiası her şeyden önce kendisine diğer dinlerin dahil

olduğu tarihsel bağlam içerisinde imtiyazlı bir konum kurmuştur. Bu konum, İslam'dan sonra ortaya çıkan bütün dinlere, otantisite değerlendirmesi bakımından hiç bir şans tanımayan bir merkezilik algısının kaynağı olmuştur: İslam Allah'ın insanlar için uygun gördüğü ve tamamlamış olduğu son din olduğu için başka herhangi bir yeni dinin varolma şansı yok.

Nitekim İslam'dan sonra ama İslam kültürünün içinden yeni din akımları ortaya atanlar basitçe "yalancı peygamber" olarak karşılanmışken, bu akımların büyük çoğunluğu zaten kendilerini yine İslam dininin veya peygamberlik anlayışının farklı yorumlarıyla yarattıkları boşluklarda temellendirmenin yolunu aramışlardır. Buna rağmen bu dinler ne kalıcı olabilmiş ne de Müslümanların dinsel tarih bilinçlerinde devrim niteliğinde bir değişim yaratabilmişlerdir.

Amerika'da ortaya çıkmış bir din olarak Mormonluğu ele almaya, esasen İbrahimi dinlere özgü bir "tarihin sonu" düşüncesi bağlamında konumlandırarak başlamak ilginç olabilir. Zira Mormonluk, hem İslam'dan sonra ortaya çıkmış ve hatırı sayılır ölçüde tutunabilmiş belki de tek din, hem de tutunabilmesini kendini İbrahimi gelenek içerisinde son din olarak konumlandırabilme başarısına borçlu olmuştur. Bu açıdan onun kendinden önceki dinlere karşı kendini konumlandırışı, yaygın deyimıyla kendilik-algısı, Hristiyanlığın Yahudiliğe, İslam'ın da her ikisine karşı kendini konumlandırışı ile karşılaştırılabilir özellikler sergiliyor. Bununla birlikte önemli bir fark da var ki, hemen onu kaydederek başlamak gerekiyor: İslam kendinden önceki bütün bir peygamberler tarihine atıfta bulunarak kendini bu peygamberlerin oluşturduğu zincirin bir son halkası olarak nitelerken, diğer dinlerin hepsiyle açık bir diyaloga girerek onları kapsadığını fiilen gösteriyor. Mormonluk ise kendini önceki dinlerle tarihsel bir süreklilik içinde görürken Yahudilik ve Hristiyanlıkla bir tartışmaya girmekte, buna mukabil, teorik olarak bu zincirin halkalarından birisi olarak kabul ettiği İslam'la hiç bir münazaraya girmemektedir. Aslında Mormonluğun

İslam'ı tam olarak nasıl karşıladığı konusunda tatminkar bir açıklama bulmak kolay değildir. Formel olarak İslam'ı çokça andıran, aşağıda zikredeceğimiz bazı özelliklerine karşılık, ne Mormon kitabında ne de Mormonluğun oluşum tarihinde İslam'a dair referans alınabilecek en ufak bir değini yoktur. Aksine Mormonluğun geçerli sayılan dinler tarihi algısında İslam'a bir sahihlik atfetmenin imkansız olduğu bir dönemselleştirme sözkonusudur. Zira Milattan sonra 385 yılına kadarki din ve peygamberlerin bir anlatımından ibaret olan Mormon kitabı, bu tarihte emin bir yere saklanmak üzere gömüldükten 1650 yıl kadar sonra, 1830 yılında tekrar ortaya çıkarak insanlara hitap etmeye yönelmesiyle, arada İslam'ın başrolünü oynadığı tarihin tamamını kapsayan uzun bir fetret dönemi algısı da yaratılmış oluyordu. Uzun ve hareketli tarihiyle İslam'ın bu fetret dönemine tekabül etmesi, Mormonluğun İslam'a bakışının hep muğlak kalmasını gerektirmiştir. Bugün Mormon resmi makamları İslam'ın da Allah tarafından onaylanmış geçerli bir din olduğunu kabul etmekte,¹ ancak tabii ki Mormon ilahiyatının gereği olarak da, Mormonluğun diğer bütün dinlerdeki tahrifatı restore programının kapsamına almaktadır. Ancak, dinin formasyonu içerisinde yer yer açık bir İslam etkisi fark edilebilse de, Mormonluğun konuştuğu bağlamın İslam'ı genel olarak hiç bir şekilde gözetmediği bir gerçektir. O Yahudi-Hristiyan geleneği içerisinde konuşmakta, bu

¹ 1981 yılında Utah'ın başkenti ve Mormonların merkezi olan Salt Lake City'de Mormonluk ve İslam başlıklı bir konferans düzenlenmiş. Bu konferansta Mormon tarafı genellikle Mormonluğun aşağıda ayrıntılarıyla anlatacağımız peygamberlik anlayışına uygun olarak, tarihte kendi dini kayıtlarının kaydetmediği binlerce peygamberin gelmiş olabileceği ihtimaline dayanarak Muhammed'in de bu peygamberlerden biri olduğunu dillendirmişler. Mormonluğa göre peygamberlik sayfası hiç bir zaman kapanmamış, kapanmayacaktır da. Bazı şekilsel yakınlıklar, örneğin içki yasağı, hayatın tamamını kuşatan, düzenleyen bir beden siyasetine dayalı bir dindarlık ve dini mensubiyet anlayışı, herkesin kendi dininin sahibi olması, herkesin dinin önderi olması düşünceleri çok benzese de, Mormonluğun İslam'la çok ayrı bir dünyanın dini olduğu açıktır.

geleneğin şekillendirdiği akıl açısından anlamlı olabilecek bir söylemle şekillenmektedir.

Peygamber ve Vahy

Bu kısa mülahazayı temel alarak Mormonluk hakkında konuşmaya başlayabiliriz. Mormonluk Amerika'da ortaya çıkmış bir dindir. Kendini Hristiyanlığın çağımızdaki daha doğru yorumu olarak ikame eden bir dünya dini olarak sunmak istese de Amerikalılık bu dinin her yanına sinmiş durumdadır.

Mormonluğun tarihi 1820 yılında Batı New York bölgesinde yaşamakta olan ve o zamanlar ondört yaşında olan Joseph Smith'in yaşadıklarına dayanıyor. Hikayenin vahy, kitap ve ondört yaşındaki bir insana tevdi edilmiş bir kitaba dayandığı bir dini kısa zamanda kurup yaymasıyla ilgili ayrıntılar, bu tecrübenin toplamındaki müthiş bütünlük, gerçekten de büyük dinlerin tecrübeleriyle karşılaştırılabilecek bir nitelik arz ediyor. Diğer üç büyük dinin tecrübelerine az çok vakıf olanlar, bu "yeni din" iddiasının ve söyleminin önceki dinlerin bütün tecrübeleriyle eklektik bir ilişkiyi başarıyla tesis etmiş olduğunu söyleyebilirler.

Smith'in kendi anlattıklarına dayanan Mormon tarih kayıtlarına göre, 1820 yılında ondört yaşındaki Smith, kişisel bir bunalım döneminden geçmekte, ruhsal fırtınaların arasında yolunu kaybetmiş olarak yolunu aramaktadır. Bu esnada etrafta bulunan sayısız din ve kilisenin arasındna hangi dinin daha doğru olduğu, hangi kilisenin doğru yola yönlendirdiği konusunda tam anlamıyla bir kararsızlık hali yaşamaktadır. Mevcut olanlardan hiç birinin içindeki fırtınaları dindirebilecek bir sağlam liman oluşturamadığını hissetmektedir. Bu ondaki ruhsal huzursuzluğu daha da artırmakta, ama aynı zamanda yoğun varoluşsal sorular eşliğinde arayışını daha da motive etmektedir. Babasının çiftliğinin yakınlarında bir ağaç koruluğu vardır. Allah'a ne yapması gerektiğini sormak üzere o koruluğun içine kendini atmayı alışkanlık haline getirmiştir. Daha önce

Hız. İsa'nın havarilerinden James'ın mektubunda okuduğu üzere, akıl ve hikmetten yoksun kalmış olanların veya akıl ve bilgelik arayanların yapmaları gereken bir şey olarak bu alışkanlığı edinmişti. Bu ziyaretleri esnasında Tanrı ve İsa'nın ayrı varlıklar olduğunu ve insanlar gibi göründüklerini kendisine öğreten vahiyler almıştır. Bu bilgiler hakim bir çok dinin genel kabullerine aykırı şeylerdir. Bu koruluğa ziyaretlerini sürdüren Smith, 21 Eylül 1823 tarihinde, yani ilk vahyi aldıktan tam üç yıl sonra, Tanrı'ya kendisine daha açık bir şekilde göstermesi için dua etmiş, Tanrı da kendisine yol göstermek üzere elçisi Moroni'yi göndermiştir. Smith'in korulukta kendisine görünen elçiyle ilgili olayı anlatışı şöyle:

“Bana adıyla hitap etti ve bana kendisinin Tanrı katından gelen bir elçi olduğunu, ve adının Moroni olduğunu; Tanrı'nın benim için yapacak bir işi olduğunu söyledi .. Ayrıca bu kitabın önceki sakinlerinin bir anlatısını ve nereden geldiklerinin bir açıklamasını içeren altın tabakalara yazılı bir kitabın emanet edildiğini söyledi... ayrıca ölümsüz İncil'in tamamının bu emanetin içinde olduğunu ve kurtarıcı (İsa) tarafından daha önce buranın eski sakinlerine verilmiş olduğunu söyledi” (JS-H 1:33-34).

Bu esnada Moroni kitabı değil sadece kitabın haberini getirmiştir. Hatta kitabın nerede bulunduğuna dair haberi de vermiştir. Joseph de kendisine tarif edilen yere, yani Cumorah Tepesi denilen yere ertesi gün giderek eliyle koymuş gibi altın levhalara yazılı kitabı taş bir sandukanın içine konulmuş olarak bulur, ama kitabı bu sefer sadece görmesine izin verilmiştir. Bundan sonra, kendisine verilecek olan kitabın ağırlığını kaldırabilmesi için dört yıllık bir eğitime tabi tutulması gerekecektir. Bu yüzden Moroni Smith'e ilk görünüşünün her yıl dönümünde Cumorah Tepesi denen yerde buluşmaya çağırıldı. Her yıldönümünde oraya gittiğinde kendisiyle görüşmekte ve her seferinde kendisini, Tanrı'nın mahiyeti ve planları, Tanrı Krallığının mahiyeti, mevcut kilise veya dinlerin bu Krallığı gerçekleştirme bakımından yetersizliği, tahrif edilmişliği hususunda aydınlatmakta ve gerçek kilisenin yeniden restore edilmesi

işleminin kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu, bunun için de kendisinin seçilmiş olduğunu söyleyerek, kendisini büyük göreve hazırlıyordu. Nihayet 1827 yılının 22 Eylül'ünde Moroni, yine Joseph'e aynı tepede her yıl buluştukları yer ve zamanda görünmüş, ama bu sefer kendisine İngilizce'ye çevirmek üzere altın levhaları vermiştir. İbranice bilmeyen Joseph'in bu kitabı nasıl çevireceği de kendisine ilahi bir destekle bildirilmiştir. Antik dönemde peygamberler tarafından bir dili çözmek üzere kullanılmış olan Urim ve Thummim denilen taşlar genç Joseph'e İbranice'yi anlamasını ve bu dildeki metinleri İngilizce'ye çevirmesi için yardımcı olacaktır. Zaten çeviri devam ettiği süre içinde Moroni'nin desteği de devam etmekte, sürekli yapılan çevirilerin doğruluğunu temin etmek üzere kontrol etmektedir. Bu yüzden yapılan çevirinin de ilahi destekli ve onaylı bir çeviri olduğuna inanılmaktadır. Bunun Mormon kitabı hakkındaki algı ve kabuller bir yana, Mormon kitabıyla birlikte İncil'in tahrif edilmemiş nüshalarının da bulunduğu fikri gözönünde bulundurulduğunda, Mormonlar diğer Hıristiyan mezheplerinin elinde bulunan İncil'in tahrif edilmiş olduğuna ve asıl nüshaların kendi ellerinde olduğu ve tıpkı Mormon kitabında olduğu gibi bunda da ilahi destekli ve onaylı, güvenilir bir çeviriyle desteklenmiş oldukları iddiası taşımaktadırlar. Bu yüzden Mormonlar temel kitapları olan Mormon Kitabının yanısıra İncil'i de kapsayan bir dinsel metin külliyatına sahiptirler. Mormon tapınak merkezinin bazı resmi baskılarıyla, İncil'in Smith tarafından yapılmış çevirisi ile *Mormon Kitabı*, *Doctrines and Covenants* ve *Pearl of Great Price* bir arada yer almaktadır. Bu külliyat Mormonların kendilerini konumlandıkları İbrahimi gelenekle olan bağlarının ve bütünlüklerinin teolojik temellerini sağlamaktadır.

Mormon Kitabı'nın içeriği ve dayandırıldığı anlatı, esasen Mormonluğun mahiyetini büyük ölçüde anlatıyor. Kitap milattan önce 600 yıllarında Allah'tan gelen, Kudüs'ün Babil İmparatorluğunun eline düşeceğine dair bir uyarı/haber üzerine Kudüs'ü terkeden takvalı İsrailoğullarından bir grubun gemilere binerek yaptıkları ve

sonu Amerikan kıtasında biten uzun yolculuklarının bir hikayesinden ibaret. Mormon kitabına göre İsrailoğullarının 12 kabilesinden iki tanesini oluşturan bu grup Allah tarafından Kızıl Deniz'e yöneltilmiş, bu denizin sahilinden giderek Arabistan'a ulaşmışlar. Oradan da okyanusu aşarak bugün Batı Hemisphere denilen yere ulaşmışlar. Kitaba göre bu yolculuğa Allah'ın peygamberlerinin kılavuzluğu altında çıkan bu grup, kısa bir süre sonra ikiye bölünmüş ve izleyen 1000 yıl boyunca bu grup sürekli çatışma içinde olmuşlar. Mormon Kitabının çok önemli bir kısmı bu iki grubun, yani Nefi halkı ile Laman halklarının birbirleriyle yaşadıkları çatışmaların, ilişkilerin bir tarihidir. Anlatılanlara göre Kudüs'ten ve diğer İsrail kabilelerinden kopup ayrı bir hayat yaşayan bu iki halkın tarihi bilinen dünyanın yaşadıklarına paralel olarak gelişmiş, bu halklara da peygamberler gelmeye devam etmiş, bu peygamberler hem Nefi ile Laman halklarına çıkardıkları huzursuzlukların, isyanların ve çatışmaların kötü sonuçları hakkında uyarılarda bulunmuş, hem de Allah'a itaat etmeleri gerektiğini hatırlatmışlardır. Aynı zamanda bu peygamberler gelecek olan bir Mesih'in de haberlerini vermişlerdir. Ayrıntılarıyla geleceği bildirilen Mesih haberlerinin bilinen dünyayla bir farkı da şu idi: İsa-Mesih'in Kudüs'teki işi biter bitmez Amerika kıtasında bulunan bu halklara da görünecektir. Nitekim Mormon kitabına göre Hz. İsa Kudüs'te çarmıha gerildikten hemen sonra, göğe yükseltilmeden de hemen önce, meşhur yeniden-diriliş zamanının üç gününü Amerikan kıtasındaki İsrailoğullarına görünerek geçirmiştir.

İsa'nın bu gelişinde, Kudüs bölgesinde yaptığı'nın aynısını yaptığı anlatılır. Hastaları iyileştirmiş, ölüleri diriltmiş, körlerin gözlerini açmış. Onun buradaki halklara görünmesinin çok büyük bir etkisi olmuş. Yaklaşık yediyüzyıllık zamana kadar sürekli olarak birbirleriyle çatışmış olan bu halklar İsa'nın görünüşü ve mucizelerini gösterişiyle birlikte iki yüzyıl sürecek istisnai bir barış ve huzur dönemi yaşayacaklardır. Bu esnada halklar İsa'nın öğretilerine sınıksız bağlı kalacaklardır. Ancak ikiyüzyılın sonunda tekrar eski ça-

tısmalı günler başgösterecektir. O kadar ki, taraflardan biri diğerini tamamen yok edecek ve böylece Mormon kitabının hikayesi de bitmiş olacaktır. Zaten Mormon kitabı, tam da bu taraflardan birinin diğerini imha ettiği Miladi 385 yılında yazımına bir nokta koyuyor. Anlatılan hikayeler yoluyla, inananların kardeşler arasındaki çatışmalı durumlara karşı uyanık olması, yaşanan bütün tikel olaylardan, anlatılan kıssalardan ibretler alınması hedeflendiği için kitap büyük ölçüde ahlaki bir kitap niteliğindedir. Kitabın yazarı ise bu halklara gelen ve kitaba adını da veren Mormon ismindeki peygamberlerin sonuncusu olan zattır. Halklarının bütün tarihini, Mormon inancına göre bizzat Tanrı'nın emriyle özetle anlatan bu adam, ölümüne yakın bir zamanda bu yazdıklarını oğluna emanet etmiş ve günün birinde Allah'ın tekrar günyüzüne çıkaracağı bir tarihe doğru korunmak üzere bir yere saklamasını istemiş. Mormon'un oğlu ise Joseph Smith'e görünerek kitabın yerini bildiren ve zamanla da bu emanetleri çevirmek üzere kendisine emanet eden Moroni'dir.

Kendisine emanet edilen levhaları kimseye göstermemek üzere sıkı sıkıya tembih edilmiş olduğu halde, bir ara meleğin gelişinin uzun bir ara vermesinden dolayı kuşkuya kapılan Smith bu sırrını, daha sonra bu levhaları görmüş olduklarına şahitlik edecek üç kişiye açmış.² Bu üç kişi başta Mormonluğa girmişler, ama sonra bu dinden çıktıkları halde yaptıkları şahitlikten geri dönmemişlerdir.³

² Mormonluk tarihi ile ilgili burada anlatılanların bir kısmı daha önce *Değerler Eğitimi Dergisi*'nde yer alan "Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi" başlıklı yazıdakilerin gözden geçirilmiş biçimidir (Aktay, 2003). Burada Mormonluk anlayışını tasvir etmek üzere söylenen her şeye mümkün mertebe Mormon dinsel kaynaklarından refereans vermeye çalışılmıştır. Ancak referans verilmesi atlanmış olan tasvir ve değerlendirmelerin, Mormonlar arasında önce bir altı ay, daha sonra tekrar değişik vesilelerle sürdürülmüş olan saha araştırmasının gözlemlerine dayandığını belirtmem gerek.

³ Bu üç kişinin Mormonluğun toplam hikayesini tamamlamak ve tutarlı kılmak üzere hikayeye monte edilmiş olduğu akla çok kolay gelebilir. Buradaki hikayenin bütünlüğünde Hz. Muhammed'in de vahiy haya-

Bunların şahitliği çok önemli, çünkü bunların şahitliğinden ve Joseph Smith'in iddiasından başka bu kitabın orijinali hakkında hiçbir bilgi yoktur. 1829 yılında Mormon Kitabı'nın İngilizce'ye çevirisi bitmiş 1830 yılında da New York'ta ilk baskısı yapılmıştır. Baskısının yapılmasından 15 gün sonra New York'ta ilk kilise kurulmuş, yoğun bir tebliğ çalışmasıyla ilk cemaat oluşturulmuştur. Bu cemaatin ilk üyeleri genellikle Protestan unsurlardan koptukları için, Protestan kiliseler Mormonların faaliyetlerinden rahatsız olmuş, bunları New York'tan sürmüşler. Başta Ohio'ya göç eden Mormonlar, burada da aynı türden tepkilerle Missouri yolu üzerinden Kirtland'a göçmüş, ne var ki burada daha yoğun bir muhalefetle karşılaşmış hatta ilk şehitlerini vermişler. Joseph Smith ve kardeşi Hyrum Smith yeni din iddialarından dolayı tutuklanmış, taraftarları susturulmaya çalışılmış, 1844 yılında da Carthage Hapishanesi'nde ikisi birlikte öldürülmüşler.

1831 yılında Smith'e vaat edilmiş toprak (Zion) olarak bugünkü Salt Lake City şehrinin yerinin vahiyle bildirilmiş⁴ olduğuna inanan Mormonlar, Joseph Smith'ten sonra başa geçen ikinci peygamber Brigham Young öncülüğünde bu vaad edilmiş yere göç ettiler. Bu zamandan itibaren başlayan uzun ve yorucu göçün nihai amacı ulaşacakları vaad edilmiş toprakta Tanrı'nın Krallığını, yani Amerika'daki Kudüs'ü tesis etmek olmuştur. Aslında Tanrı'nın Krallığı bütün Hristiyanların dillerinden düşmeyen bir terim. Evangelik Hristiyanlar ise bununla özellikle ahir zamanda Filistin bölgesinde

tında "Fetret devri" olarak bilinen, vahyin uzun süre kesilmesine karşı Peygamberin içine düştüğü psikolojik durumlara olan benzerlikler, Mormonluğun diğer benzer yanlarıyla bir arada düşünüldüğünde İslam'dan büyük esinler taşıdığı düşünülebilir. Yalnız bu esinler, Mormonluğun İslam'dan etkilenmiş olduğunu söylemeyi gerektirmez.

⁴ Vahy'de tabii ki henüz kurulmuş olmadığı için şehrin adı yok, hatta bölgenin adı bile yoktur. Rivayete göre, büyük bir göçün sonucunda ulaşılacak yerin bu yer olduğunun işareti uçsuz bucaksız bir çölün ortasındaki bir ağaç olacaktır. Nitekim büyük Mormon göçünün bir aşamasında, bu yere uygun yerin Tuz Gölü (Salt Lake) kenarındaki bir ağaç olduğuna karar verilmiştir.

meydana gelecek olan büyük savaştan (Armagedon) sonra kurulacak olan bir Krallığa gönderme yaparlar. Bununla birlikte bütün Amerikan Protestanları Amerika'yı meşakkatli sürgünlerin sonucunda ulaşılmış bir yer olarak gördükleri için Amerika'ya özel bir vurguları vardır. Yine de hiç biri Amerika'ya Mormonlar'ın Utah'a atfettikleri kadar güçlü bir Kudüs vurgusu yapmaz. Mormonlar kendi misyonlarının önemli bir parçasını diğer Evangelistlerden farksız olarak, ahir zamana doğru dünyada dağınık duran on iki (İsrail oğullarına mensup) kabilenin Zion'da bir araya getirilmesine hasretmiş olsa bile, Utah'ta bir yeryüzü cenneti olarak Kudüs'ü kurma konusuna apayrı bir önem atfederler. Dolayısıyla Mormonlar için Siyonizm, bir yanı Filistin topraklarında gerçekleşecek olan bir "toplanma", diğer yanı da özelde Utah'ın, genelde de Amerika'nın bir yeryüzü cennetine dönüştürülmesini amaçlayan uzun bir programın adıdır. Bütün Mormonlar için misyon da budur.

Mormonların Joseph Smith'in öldürülmesinden sonra, bu amaçla başlattıkları ve Amerika'nın neredeyse bir ucundan öbür ucuna kadar o günün şartları altında yaptıkları göç, Mormon dinsel hafızasında çok kurucu bir rol oynamıştır. Denilebilir ki, bu göç bir dinin kök salabilmesi için gerekli ızdırıp ve çile unsurunu, Yahudiğin Diaspora'sı veya İslam'ın Hicret'iyle kıyaslanabilir bir biçimde Mormonluğun bütünlüğüne çok çoklu bir biçimde yerleştirmiştir⁵.

⁵ Bu göç hareketinin ve bir dönem için de olsa kovuşturulmuş olmanın cemaatin hafızasında bırakmış olduğu derin izlerin Mormonluğun bugünkü başarısında ciddi bir rolü olduğu söylenebilir. Esasen Weber'in Protestanları bir büyük günaha kefaret duygusuyla çok çalıştığını söylerken, asıl büyük nedeni yeterince takdir edememiş olduğunu söyleyebiliriz. O da bir dinin dayanışma ruhunu canlandıran ortak bir düşmana göğüs germe kültürüdür. Tarih boyunca geçirdikleri büyük felaketlere rağmen Yahudi imajının sürekli parayla, zenginlikle özdeşleşmesinin en önemli sebebi de bu diaspora halinin canlı tuttuğu dayanışmaya ve tutunma tutkusuna bağlanamaz mı? Esasen Protestanlık da 16. yüzyılda ortaya çıkmış ve genellikle Katoliklerin şiddetli tepkisini ve kovuşturmasını çekmiş bir hareket olarak, üretebileceği ilk kültür

Mormonların 4 Şubat 1946 yılında başlayan bu meşhur göçü, 24 Temmuz'da ilk kafilenin Salt Lake City'de karar kılmasıyla bitmiştir. Young'ın ilk işi bir tepeye çıkarak bir şehir planlaması yapmak olmuş. Avrupalı şehircilik tecrübesinin üzerine Amerika'nın doğusunda yaklaşık üç yüz yıldır devam etmekte olan yeni şehircilik anlayışının sorunlarından mülhem tecrübeleri de işin içne katarak zaten son derece düz, uçsuz bucaksız bir alanda mekanı çok cömertçe kullanmayı öngören, alabildiğine geometrik ve düzenli bir şehir planlamasının temelini atmış. Şehrin ortasında Tapınağı tasarladıktan sonra, bu merkezin Güneyine Kuzeyine ve Doğusuna Batısına paralel olacak şekilde baklava dilimi şeklinde ve oldukça geniş tasarlamış. Bu yüzden Salt Lake City'nin neresine giderseniz gidin, sokağın girişindeki numaraya bakarak ilk aklınıza getirilen şey, tapınağa göre konumunuz oluyor. Salt Lake City'nin bu geometrik şaşmaz düzeni, gerçi ABD'nin bütün şehirlerinde, kötü bir doğu tecrübesinden sonra hakim olmuş bir yeni şehircilik paradigmasının ürünü olarak da görülebilir. Ama sanırım yine de hiç birinde düzenlilik bu kadar bariz değildir. Bir şehre bu düzenin ancak son derece püriten bir dinsellikle verilebileceği düşünülebilir. Bir Kudüs kurma güdüsü, Amerikan yaşam tarzıyla buluştuğunda böyle bir şey çıkıyor. Salt Lake City'nin bu görkemli simetrisini en iyi tasvir eden ifadelerden birini Amerika üzerine yazdığı kitabında Jean Baudrillard yapar. Mormonluğu Amerikan değerleriyle olan münasebetin çerçevesinde anlamlandıran Baudrillard'ın gözünde Salt Lake City her yerde göze çarpan mermerleriyle

“Kusursuz ve iç karartıcı ve bunun yanında Los Angeles'e özgü modernlik, dünyada görülmemiş bir minimal konforun gerektirdiği her türlü aygıt. Tepesinde İsa bulunan kubbe ... üçüncü tür ilişkiler

dayanışma ve diaspora kültürüdür, ki kapitalizmin ruhu bağlamında akla ilk gelen özelliği bu olmalıydı (bu tartışmanın ayrıntıları için bkz. Aktay, 1999: 115 vd). Mormonluğun ekonomiye tartışmasız bir yansımaları bulunan başarısında da bu ilk dönem çilesinin oturttuğu dinsel habitusların çok önemli bir payı vardır.

gibi: Din özel efekt olmuş. Gerçekten de bütün kente başka yerlerden gelmiş bir şeyin saydamlığı ve insanüstü, dünya dışı temizliği göze çarpıyor. Simetrik, ıslıl ıslıl, baskın bir soyutlama. Bir guguklu elektronik saat güller, mermerler ve İncil pazarı ile kaplı Tapınak bölgesindeki kavşaklarda ötüyor: bu sıcakta ve çölün tam ortasında, suyu kurşun gibi ağır, tuzunun yoğunluğu başka yerde görülmemiş o gölün yakınında Püriten, şaşırtıcı bir saplantılı olma dudekinden daha da güzel kentsel rumu. Ve daha uzakta Büyük Çöl ki burada salt yataylıkla başa çıkmak için yeni araba modellerine yeni hızlar bulmak gerekmiş... Ama kent bir mücevher gibi, hava temizliği ve Los Angeles' dekinden daha da güzel kentsel perspektiflerin yukarıdan aşağıya gözüpekçe inişi ile. Zengin bankacı, müzisyen, uluslararası soy kütükleri bilgini, çokeşli Mormonların şaşırtıcı görkemi ve modern doğruculuğu (New York'taki Empire State'in, x gücüne yükselen o iç karartıcı Püritenliğe benzer bir yanı var). Çölün öteki yanındaki Las Vegas denen büyük orospunun büyüüne karşılık olarak bu kentin büyüünü yaratan, dönmelerin kapitalist transseksüel gururu" (Baudrillard, 1996: 10-11)

Mormonlar her 24 Temmuz gününü bir festival olarak kutlarlar. On yılda bir de bu yolculuğu canlandırmak üzere taklit eden bir yolculuk yaparlar. Başlangıcından itibaren Amerika'nın bir çok baskın unsurundan gördükleri baskıların bağımsız bir Mormon kimliğinin oluşmasında büyük rol oynadığı söylenebilir. Bu ortakyaşanmış çilenin beslediği dayanışma duygusunun ürettiği kimlik, bir piyasa ekonomisi içerisinde grubun birbiriyle dayanışması için başından bugüne kadar çok güçlü bir zemin oluşturmuş. Sonuçta bir dinin bağlıları olarak tutunma güdüsü, piyasa ekonomisi içerisinde de yansımaları bulmuş, bu zeminde çok kazanma güdüsünü bir "kutsal çalışma" (bir çeşit cihad) nosyonu ile kamçılamaştır. Yüksek dayanışma kültürü de eklendiğinde, bugün Amerikan ekonomisinde bir çok alanda rekabet edebilen güçlü bir ekonominin sahibi bir Kilise ortaya çıkmıştır. Bireysel olarak bir çok Mormon'un ekonomik başarısının yanında, bizzat kilise de bir sürü yatırım ya-

parak kısa zamanda ekonomi, bankacılık, basın, eğitim ve sair alanlarda örgütlenerek bugünkü Utah eyaletini inceden inceye tesis etti. Bütün bu çabaların arkasında yatan ana motivasyon da, vadedilmiş toprağı Allah'ın verdiği akıl ve inançla inşa etmektir. Kısacası, Amerika'da Kilise'nin ilk ve tek eyaleti Utah olmakla birlikte başta Utah'a komşu eyaletlerdeki, örneğin California, Arizona ve Nevada'daki kolonileri dolayısıyla görece daha fazla olan nüfuzuyla birlikte Amerika'nın hemen her tarafına yayılmıştır.

Tanrının Çocukları için Aile ve Polygamy Teolojisi

Mormon kitabının İsrailoğullarına dayanıyor olmasına karşılık, Mormon inancının İsrailoğullarıyla sınırlı olmaması, ilk etapta dikkat çeken bir noktadır. Mormon inancı böylece İsrailoğullarından olanların kayıtlarının gentile (Yahudi olmayan) insanlara da hitap etmesini sağlayan bir köprü işlevi de görmektedir. Kuşkusuz bu işlev ancak Mormonluk misyonunun öngörülen biçimde, yani İsrail soyundan gelmeyen insanların kayda değer bir miktarınca benimsenerek tamamlanmasına bağlı olacaktır. Doğrusu Mormon söyleminin İbrahimi gelenek içerisinde kendini konumlandırma konusunda gösterdiği bu yaratıcı üsluba karşılık aynı ölçüde bir kabule konu olduğunu en azından şimdilik söylemek zor görünüyor. Zira tahmin edilebileceği gibi mevcut Hristiyanlığın bütün yorumlarının tahrif edilmiş olduğu iddiasını seslendirdiği halde getirdiği yeni teolojiyle Hristiyanlığın mevcut mezhep veya pratikleriyle ancak kıyaslanabilir türden bir söylemle, yani aynı paradigma içerisinde kalarak konuşmaktadır. Ayrıntılarına aşağıda bir daha gireceğimiz bu inançlar, kategorik olarak diğer mezheplerin dillendirdiklerinden radikal anlamda bir farklılık göstermemektedir. Merkezde yine Hz. İsa vardır, İsrailoğullarının hikayeleri zihniyet-şahsiyet kurucu ibretlik kıssaları ve toplumsal ve tarihsel aidiyetin belirleyiciliğini oluşturmaktadır. Tanrı'nın yine oğlu hatta oğulları vardır. Fazla-

dan olmak üzere Tanrı da bir aile sahibidir. Hem de beden olarak evlenmekte, çocuk sahibi olmaktadır.

Burada biraz durup Mormonların aile, cinsellik ve ruh beden ilişkisine dair itikat ve pratiklerinin merkezinde yer alan bazı temalar üzerinde durmamız lazım. Zira Mormonlarda Tanrı'nın bedensel çoğalma yoluyla varolmasının teolojik anlamı çok önemsenmektedir ve bunun temelinde Mormonların meşhur çok evliliklerinin de boyutlandığı, dalbudak saldığı bir açıklama yer alır. Bu açıklamadan önce Mormonların tarihleri içerisinde çok evlilikle ilgili olarak yasalar karşısında yaşadıkları zorlukların tarihine özetle değinmekte fayda var. 1890'a kadar çok evliliği, bütün peygamberlerin hayatında bulunan bir hayat tarzı olarak gördüğü için, dinin bir parçası olarak gören Mormonluk, bu yönüyle sürekli başka insanlar gözünde bir eleştiri kaynağı oldukları gibi Federal yönetimin bu konudaki baskılarına da maruz kalmışlardır. Bu baskıların dayanılmaz bir hal aldığı ve askeri bir yaptırım tehdidiyle bulunduğu bir anda, 1890'da altı ayda bir Salt Lake City'deki Mormon Tapınağında toplanan Mormon Konferansı'nda⁶ yayınlanan "Manifesto" ile çok evlilik uygulamasına son verilmiştir. Bu karar aynı zamanda Utah eyaletinin Federasyona dahil olma şartını da yerine getirmiş oluyordu. Tabi bir çok Mormon, "baskı altında gelen vahiy" gerekçesiyle bu kararı tanımayarak, sahih Mormonluğa devam etmek adına çok evlilik uygulamasına devam etmitir. Burada "baskı altındaki vahiy" düşüncesi, doğrusu Mormonluğun resmi makamının artık Allah'ın değil, egemen güçlerin kontrolünde olduğu eleştirisini içinde barındırarak, Mormonluk tarihi içindeki ilk büyük kırılmayı da oluşturmuştur. Doğrusu olayın oluş biçimi Mormon resmi makamları hakkında böyle bir düşünceyi beslemek için güçlü bir

⁶ Bir çeşit hac olan bu toplantı dünyanın her tarafından Mormonun katılımıyla gerçekleşiyor. Son zamanlarda inşa edilen 35 bin kişiyi aynı anda alan yeni konferans salonu, görkemli bir yapıya sahip. Konferans Mormon dininin periyodik ve son derece düzenli bir faaliyetiyle bir ekumenik toplantı merkezi işlevi görüyor.

gerekçe oluşturmıştır. Ana akım Mormonluğa nazaran istisna olarak kalmışsa da bugün özellikle Utah'ın görece daha kırsal kesimlerinde polygami geleneğini daha sahih bir dinsel adına sürdürmekte ısrar edenler bulunmaktadır.

Çok evliliğin teolojik ehemmiyetiyle ilgili yukarıda değindiğimiz açıklamaya tekrar dönmek gerekirse, bir yanı da ruh-beden kartezyenizmiyle münasebetli bu anlayışta, Tanrı, sadece bir ruh olarak kabul edilemez. O'nun mevcudiyetinin maddi ve bedensel bir boyutu da vardır ve bunu kendi çocuklarının varoluşunda da görmemizi sağlamıştır. Evlilikler basitçe iki insanın maddi birleşmeleri değildir. Gökte asılı duran ruhların gerçek bir mevcudiyet kazanabilmesi, yani yeryüzüne indirilmesi için, evliliklerin çocuk doğurmayı temel bir misyon olarak benimsemesi gerekiyor. Cinsel birleşme basitçe, arzuların tatmininden ibaret değildir, bu ruhların asılı durmaktan kurtarılması, bir bedene kavuşturulması, başlıbaşına bir misyondur ve yaratış sürecinin de bir parçasıdır. Zaten insanın Allah'la ilişkisi Tanrı-Kul ilişkisinden ibaret değil, baba-oğul ilişkisini de kapsadığı için, insanın Tanrıya benzediği bir çok vesilenin en önemlilerinden birisi de budur. Allah'la insanın ilişkisinde her insanın babasına benzeme istidadı olduğu gibi, insanların hepsi bütün insanların babası olan Allah'a benzeme istidadına sahiptirler. İnsanlığın varoluşu tanrılaşmaya yönelmiş bir uzun yolculuktur. Bu yolculuğun önemli bir adımı da gökte önceden zaten yaratılmış olan ruhların bedenlerine kavuşturulması işleminde üzerine düşeni yapmaktır. Mormonluğun İslam'ı çağrıştırdığı çoğu kez galat-ı meşhur olarak düşünülen bu tasavvuru gözönünde bulundurduğunda Tek tanrı düşüncesine doğru bir evrimin değil, aksine tanrının daha da çoğaltılmasına doğru bir eğilimin hakim olduğu görülebilir. Hristiyanlığın diğer mezheplerinde sadece Tanrı, Oğlu ve Kutsal Ruh bulunurken, Mormonlukta bütün insanlar Tanrının çocuklarıdır. Yine Hristiyan söylemlerinde yer yer rastlanan fakat mecaz olarak kurulan bu söylem, üstelik Mormonlarda mecaz ötesi bir gerçeği ifade etmek üzere kullanılır.

İnsanlar fiilen ve cismani varlıklar olarak Allah'ın çocuklarıdır ve her bir insanda babasına benzemeye doğru bir gelişim çizgisi vardır. Bu çizginin en önemli adımlarından biri de çok yaratmaktır. Yaratmak gökte asılı duran ruhları yere indirmeye çalışmak anlara cismani bir varlık kazandırmaktır. Bunun tek yolu da cinsel birleşmedir, evliliktir. Ne kadar çok evlilik ve bu vesileyle ne kadar çok çocuk yapılırsa tanrılaşmaya doğru o kadar fazla yol kat edilmiş olur.

Bu yüzden sahih bir Mormonluk inancında çok evlilik fikrinden asla vazgeçilemeyeceği gibi, doğum kontrolü hiç bir şekilde, en azından ilke olarak kabul edilemez. Sonuç olarak Mormon aileleri genellikle çok çocuklu olurlar. Aile hayatı ve çocuk doğurma çok güçlü bir biçimde teşvik edilir. Bu teşvikin dinsel temeli o kadar güçlüdür ki, Mormonluğu aile temelli bir teoloji olarak tanımlamak mümkündür ve zaten bu, sıkça yapılan bir şeydir (Heaton, Goodman ve Holman, 2001: 88; Foster, 1994: 1-19). Nitekim Mormon resmi makamları 1995 yılında bir deklarasyon yayınlayarak ailenin teolojik konumunu yeniden tesis etmiş. Çoğalmanın teolojisi çok etkili olmaktadır ki, Mormon ailesinin demografik açılımı çocuk sayısının fiili oranlarına yansımıştır. ABD'den 1700 Mormon kadını üzerine son zamanlarda yapılmış bir anket Mormon kadınlarının doğum yaşlarının sonlarına doğru ortalama 3.3 çocuk sahibi olduklarını göstermiştir. Bu oran Amerika'nın Mormon olmayan diğer kadınlarında yüzde 2 civarındadır (Browning, 2001). Bu istatistik oranın fiili görüntüsünde ise, tabii ki sekiz, dokuz, on ve hatta daha fazla çocuk sahibi olan Mormon ailelere sıkça rastlanması olmaktadır.

Mormonların genellikle dünyada en fazla şöhret buldukları, haklarında üretilen klişelerin merkezinde çok evlilik konusunun olduğunu söylemek abartı olmaz. Doğrusu bugün daha modernist Mormonların kendi dinleri hakkındaki bu imajdan kutlumaya çalıştıkları biliniyor. Mormonlar Amerikan anayasal düzeniyle ve modern değerlerle anlaşmaya, onlarla uyum içinde kalmaya şu anda

kendi otnatik dindarlıklarını canlandırmaktan daha fazla önem atfetmektedirler. Bu durumda polygamiyi savunmak onlar için git-tikçe zorlaşan bir durum. Polygami pratiği ile özdeşleşmiş bir Mormonluk imajı kendilerini fazlasıyla rahatsız etmektedir. Mormon misyoner duyarlılığının kendilerini her bakımdan dünya-ya daha iyi tanıtmak ve sevdirmek için çok büyük beklentiler içinde olarak hazırlandıkları 2002 yılı Salt Lake City Kış Olimpiyatlarının hemen arefesinde yaşanan bir çok evlilik davası, 2001 yılında, Ame-rikan kamuoyunda, dolayısıyla bütün dünya kamuoyunda geniş bir yer bularak, Mormonlar hakkındaki bu klişeyi tazelemiştir. Bazı Mormonlara göre bu olay Mormonluğun kendini yeni ifade teşeb-büslerine yönelik bir komplodan başka bir şey değildi.

Esasen yukarıda gökte asılı duran ruhları bir bedene kavuştura-rak özgürleştirme misyonu bu şekilde tanımlanarak evliliğe büyük bir değer atfedildiğinde, bu misyonun daha verimli kılınması ama-cıyla, çok evliliğe bir yolun açılması pratik aklın bir sonucu olarak geliyor. Ancak çok eşliliğin gerekçelendirmesi bununla sınırlı kal-maz. Smith'in kendisi nin polygamiyi gerekçelendirmek üzere giriş-tiği spekülasyon, Mormonlar arasında meşhurdur. Smith'in tanrı tasavvuru etten kemikten yüceltilmiş bir Tanrı ve İsa'nın yine cis-mani babası, hatta dünyanın her yanında bir sürü akıl doğurmuş biri olduğu için bu Tanrı'nın kendisine ancak bir polygamy ilişkisi yakıştırılabilir. Amerikan Dini üzerine yazdığı kitapta Mormonluğa uzunca özel bir bölüm ayıran Harold Bloom'un ifadesiyle "sorun Mormon tanrısını Adem'den ayırmakla (Brigham Young'un⁷ yap-

⁷ Mormonlar'ın Joseph Smith'ten sonra 2. peygamberleri olan, Mormonların Amerika'nın Kuzey Doğusundan Salt Lake City'ye kendi-lerine vaad edilmiş toprağı bulmak üzere 1846 yılında yapmak zorunda kaldıkları uzun yolculuğu planlayan ve idare eden kişi. Mormonluğun biçimsel formasyonunu büyük ölçüde bu adam gerçekleştirmiş ve tam 37 defa evlenmiştir. Burada onun bu çok evliliğinin Mormon ilahiyatın-daki anlamına bir gönderme vardır. Mormonların öncülerinden biri olması itibariyle çok evlenmek suretiyle tanrılaşma yolunda daha fazla mesafe kat ettiğini de ispatlamış olmaktadır. Bu o kadar gerçek bir du-

madığı bir ayırımla) ilgili bir sorun değil, aksine Tanrıyı Brigham Young gibi teomorfik (tanrıbenzeri) bir liderin ilerleyebileceği noktadan ayırmakla ilgili bir sorundur" (Bloom, 1992: 104).

İbrahim, cariyeler aldı ve onlar kendisine çocuk doğurdu; bu ona bir hak olarak yazıldı, çünkü onlar ona verilmişti.. İshak ve Yakub'un emredildiğinden başka bir şey yapmadıkları gibi, onlar da vaad edilenlere göre yücelme yoluna girdiler ve orada tahta oturdular, şimdi onlar melek değil tanrıdırlar.

Smith'in bu sözlerini aktaran Bloom onun îmâsının çok düz ve sade olduğunu söylüyor: "Cariye almanın işlevi melek statüsünü aşarak bir tanrı olmaktır. Şayet Joseph'in bütün hayatı Tanrı ve insanın, birbirlerinden tür bakımından değil sadece derece bakımından farklılaştığı eski bir dini canlandırmak olsaydı, o takdirde bu arayışın son noktası çok evlilik olurdu. Bir adım daha ileri gidilebilir: Aslında Joseph'in tasarımı dinler tarihinin katlanabileceği kadar radikaldir. Onun peygamberlik amacı en asgarisinden bütün bir insan tabiatını değiştirmeyi veya Amerikan Devriminin sosyopolitik dünyada yaptığını ruhsal alanda gerçekleştirmeyi hedeflemiştir" (Bloom, 1992: 105),

Tam da bu noktadan itibaren Mormonluğu tipik bir Amerikan dini olarak görmemize yol açan bazı özelliklerine değinebiliriz.

Mormonluk: Tipik Bir Amerikan Dini⁸

Harold Bloom (1992), esas itibariyle Amerika'nın sürekli yeni

rumdur ki, ilahiyatın antoropomrfik doğasını tersine çevirerek, Brigham Young'ın şahsındaki insanı tanrı-biçiminde düşünmeyi gerektirmektedir.

⁸ Mormonluk hakkında burada aktarılan bilgilerin çoğu, Mormonluğu incelemek üzere ABD'nin Utah eyaletinde bulunduğum esnadaki gözlemlerime dayanıyor. Bu konudaki benzer gözlemler ve Türkiye'deki Mormonluk hakkındaki ilk bilgiler için bkz. Özal, 1993; Yavuz, 1998; Aktay, 2003a; 2003b; 2003c.

dinlerin veya tarikatların ortaya çıkmasıyla ünlü olduğunu söyler. Her an ortaya çıkabilen irili ufaklı çok sayıda tarikat ve din, Amerikan dinî hayatının en sıradan olaylarından. Bununla birlikte bir din veya tarikatın ortaya çıkması her zaman belli bir sürekliliğe sahip olabildiği ve geniş bir taraftar kitlesi bulabildiği anlamına gelmiyor. Nitekim bunların hiç birisi Mormonluk kadar tutunabilmiş, kurumsallaşabilmiş ve Amerikan kültür ve değerlerinin bütün izlerini üzerinde taşıyan bir mahiyete sahip olabilmiş değildir. Bloom'un dikkat çektiği diğer bir nokta Protestanlıktan Yahudiliğe, oradan da İslâmiyete kadar, Amerika'daki bütün dinlerin, Amerikalılığın izlerini üzerlerinde bir şekilde taşıdıklarıdır. Katoliklik, Amerika'da Avrupa'daki kökeninden çok farklı özellikler taşır. Katolikler gibi Mormonlar ve Güney Baptistler kendilerini Hristiyan olarak görse-ler de Amerikalıların çoğu gibi bunlar aslında kadim Gnostiklere, ilk dönem Hristiyanlarına olduklarından daha yakındırlar. Ayrıca Amerikan Methodistleri, Roma Katolikleri ve hatta Yahudi ve Müslümanlar bile derin inançları itibarıyla normatif olmaktan ziyade gnostik köklere daha çok bağlıdırlar. Bütün bu farklılıklarda bir *Amerikan dini* ortak teması keşfetmeye çalışan Bloom, bu dinin nasıl maskelenmiş olursa olsun o kadar yaygın ve baskın olduğunu söyler ki, Amerikan lâikleri ve ateistleri bile nihaî varsayımlarında hümanist olmaktan ziyade gnostik olduklarını söylerler. Her bir Amerikalıyı sevk eden dinsel bakımdan çılgın arayış, her birinin ruhunun bir yerlerinde yaratılıştan bile önceki bir zamanda yerleşik olduğuna inandığı bir şeye yöneliktir. Bir Amerikalı hangi dine inanırsa inansın o kendi içinde zaten yaratılıştan önce bile yerleştirilmiş olduğuna inandığı bir ışığı keşfetmiş oluyor. Bloom, her on Amerikalıdan dokuzunun Allah tarafından çok sevildiğine inandığını kaydeden bir Gallup anketine dikkat çekiyor. Bununsa Allah'ı karşılıksız sevmeye dair daha teslimiyetçi bir anlayıştan farkının tam da Amerikan farkı olduğunu anlatmaya çalışıyor (Bloom, 1992, s. 16-17). Allah tarafından seviliyor olmaya dair güçlü bir inancın mevcudiyeti, kuşkusuz yapılan bütün işlerdeki haklılık ve tatmin duygusuna dair güçlü bir dayanak sunuyor. Bu açıdan Amerika'da

benimsenen yaşam tarzlarına Allah'ın her şeye rağmen rıza göstereceği duygusunun, yapılan işlere dair daha radikal eleştirilere de ket vurduğu söylenebilir. Bu açıdan Allah'ın kendisini seviyor olduğu duygusunun, Allah'ın kendisine yetiyor olduğu düşüncesiyle tipik bir Amerikan *bireyselci* ideolojisini de beslediği kaydediliyor.

Kuşkusuz bir dini Amerikalı kılanın ne olduğu konusunda, sadece bireyselciliğe yol açıyor olması ve hepsinde de gnostik bir eğilimin mevcut olmasına referansla bir indirgemeciliğe girmemek lâzım. Esasen Mormonluk gibi bir din, tam da bu bireyselci Amerikan dini tiplemesine karşı bir tepki olarak son derece cemaatçi bir vurguya sahip olmuştur. Mormonluğun tarihine bakıldığında 1820'li yıllarda ilk ortaya çıktığı andan Salt Lake City'ye ulaşım yerleştiği 1846 yılına, hatta çok eşliliğe yönelik anayasal bir yasak ilân ettiği 1890'lara kadar sürekli olarak Amerikalı olmaya daha fazla hak sahibi görünen unsurlarca (başta WASP, yani Beyaz Anglo-Sakson Protestan unsur olmak üzere) sürekli kuşkuyla yaklaşıldığı, dışlandığı, takibata uğradığı görülür. O kadar ki, Mormon bilincini şekillendiren kimlik büyük ölçüde Protestanlığa karşıtlık üzerine kurulmuştur. Buna rağmen Amerikan dinini vassfededen özellikleri taşımaktan geri durmamıştır. Bir ölçüde Beyaz Anglo-Sakson Protestanlar arasından çıkması ve hitap ettiği kitlelerin büyük çoğunluğunun aynı çevreden olmasının bu ikisi arasındaki gerilimi diğerlerine nazaran daha fazla artırması tabii ki normaldir. Çünkü aynı dili konuşuyorlar ve genellikle benzer bir kitle üzerinde iktidar kavgası veriyorlar. Komşuluk, kavga etmek için alâkasız insanlara nazaran daha fazla sebep üretir. Burada Mormonluğun bu kavgayı verirken içine düştüğü Amerikan değerler grammerinin işleyiş şekli üzerine bir değinide bulunmak gerekiyor. Zira Mormonluk bizzat kendini var eden temel değerler olan bireyselciliğe karşı cemaatçilik, demokrasiye karşı teokratlık gibi özelliklerini sergilerken Amerikan dininin tam tersi olarak resmedilen tipolojisine paradoksal olarak daha fazla yaklaşmaktadır. Laurence Moore dışarıdan gelen dinler ile Amerikalıların yapımı olan dinleri karşılaştırırken,

Mormonluğun Amerikan dininin inşasına olan katkısını aktarır. Fakat bu katkı sadece Mormon doktrininin Amerikan sınırları içinde ortaya çıkmış ve Avrupa'dan gelen dinlere karşı yerli bir alternatif sunmuş olmasından kaynaklanmıyor:

Mormonlar, kendi zamanlarında çok iyi yerleşmiş olan bir Amerikan tecrübesinden türetilmiş bir dersi, yani Amerikalı olmanın tek yolunun kendini bir muhalefet hissi içinde icat etmek olduğu dersini takip ettiler. Muhtemelen bu kilisenin oluşumuyla ilgili Amerika'nın gönüllülük sisteminin en faydalı sonucuydu. Amerika'nın, özellikle dinsel bakımdan, genel geçer görüşü, rekabet eden tarafların kendilerine seçtiğinden başka bir şey söylemez. O yüzden sabit bir şey değil, bir çatışma alanıydı. Genel geçer görüşten ayrı olduklarını ilân ederek kendilerini tanımladıklarında, Mormonlar da aslında bu Amerikalılık vasfına liyakatlerini iddia etmiş oluyorlardı. Kendilerini dışarıda ilân etmek suretiyle onlar merkeze yürümüş oluyorlardı (Moore, 1986, s. 45-46'dan aktaran, Bloom, 1992, s. 88).

Aslında onun dışında Mormonların WASP unsurunun çoğuyla, özellikle günümüzde Evangelik olarak bilinen unsurlarla paylaştıkları çok daha fazla şey vardır. Amerikan yaşam tarzının gündelik süreci içinde zaten çok fazla yakınlık bulunduğunu söylemeye bile gerek yok. Oysa günümüzde siyonizmin küresel politikalarının yollarının kesiştiği bir dil, Amerikan dininin en göze çarpan yanını oluşturuyor. Mormonlar da diğer evangelik unsurlar gibi, Allah'ın ahir zamanda İsrailoğullarını vadedilmiş topraklarda bir araya getireceğine dair güçlü bir inanca sahipler. *Tanrı'nın Krallığının* tesisiyle sonuçlanacak bu süreç, aslında Yahudilerin çoğunun ölümüyle sonuçlanacak bir büyük savaşı, yani *Armagedonu* içeriyor. Mormonluk da diğer Amerikan dinleri gibi bütün hesaplarını, gelecekle ilgili bütün siyasî ve ekonomik yatırımlarını bu savaş üzerine kurmaktadır. İsrailoğullarına karşı ise yine diğer unsurlar gibi karmaşık duygular içindedirler. Savaşın nihaî sonucuyla ilgili beklentilerinin doğurması gereken ayıp duygusu, adeta on iki kabilenin soydaşları, doğal varisleri olmanın kazandırdığı pervasız bir samimiyetle telafi

ediliyor.⁹

Amerika'daki dinlerin büyük bir çoğunluğu, aynı zamanda Amerika'ya dinsel teolojik bir rol atfederler. Tanrı'nın uzun vadeli plânlarında Amerika'ya adeta ikinci bir *vadedilmiş toprak* statüsü tanınmış olduğuna dair his, hatta inanç, son derece yaygındır. Tabii ki his ve inanç her zaman Amerikan devletine olumlu bakmayı gerektirmemiştir. Örneğin, bunların arasında Antonio Lara Rayes'in değişimiyle, Amerikan devletinin kendisini demonize etmekle temayüz edenler bile vardır. İlk ve orta zamanlarında Mormonluk, şimdilerde Afro-Amerikan dinler, Elijah Muhammed ve Farrakhan'ın öncülüğündeki İslâmiyet gibi dinler, örneğin, Amerikan devlet ve toplum yapısına güçlü bir muhalefeti temsil ederler. Fakat bunların hepsi Rayes'in teşhisiyle "kendi doktrinleri ile Amerikan tarihi arasında bir irtibat kurarlar. Amerikalı olmayan biri bu mezhebe veya dinlere üye olmakla, özel bir yolla Amerikan tarihine de girmiş olur" (Rayes, 1997, s. 902 vd).

Bütün bunların yanında, başlangıcından sonuna kadar bütün boyutlarıyla *ilk ve tek yerli Amerikan dini* özelliğini taşımayı hak eden dinin Mormonluk olduğunu söyleyebiliriz. Bazı Mormonların ifadeleriyle, Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkıp da bütün kurumlarıyla tutunabilmiş iki dinden birisi İslâm ise diğeri Mormonluktur. Bugün inananlarının sayıları on bir milyonu bulmuş, dünyanın hemen her tarafına yayılmış son derece zengin kilise örgütü ve sistematik misyonerlik ağlarıyla Mormonluk dininin merkezi ABD'nin Utah eyaletidir.

⁹ Mormonların Hz. İsa'nın yeniden gelişine dair inançları ve bu gelişin hazırlanmak için bu gelişin hazırlanması için yükümlülükler söylemi, başta the *Book of Mormon*'da olmak üzere bütün kutsal metinlerinde merkezî bir yer tutar. Bu konudaki bir çok metinden bazı örnekler için bkz. *The Book of the Old Testament (Eski Ahit)*, aynı zamanda Mormon kutsal metinlerinin ilkinde de oluşturuyor. *The Book of Mormon*'un da dahil olduğu bir kutsal metinler külliyyatının içinde (Jer. 16: 14-15, 31: 9); *Mormon Doctrine*, McKonkie, 1966: 305-7, 389-90, 687-698, 854-6; *the Book of Mormon*, 3 Ne. 21; *Doctrine and Covenants*, 45: 39-42, 29: 14, 130: 14-17.

Büyük bir çoğunluğu (yaklaşık % 80'i) Mormonlardan oluşan Utah eyaleti ise lâik hukuk ilkelerinin, farklı dinlere ve etnik gruplara sahip insanların bir arada yaşamasını sağlayacağına dair başarılı bir örnek olarak göze çarpıyor. Mormonların inançlarının temelini Allah'ın en son sözü olduğuna inandıkları *Mormon Kitabı* (*The Book of Mormon*) oluşturuyor. Bu kitap, Tevrat ve İncil'in devamı olduğunu iddia etmesine rağmen Kuran'dan hiç bahsetmez. Ama, içki yasağından cinsel yasaklara ve din-siyaset ilişkilerine kadar bir çok konuda İslâm'ın formel bir çok düsturunu andırmaktadır. Utah'ta içki ancak devlet dükkânlarında satılır. Dinsel inançların günlük yaşamın kenarında değil ortasında olması ve bunun önemine yapılan sürekli ve sistematik vurgu İslâmî düsturları çağrıştıran başka bir yanıdır. Bu itibarla Mormonluk Yavuz'un da tespit ettiği gibi modernleşme ile dinselliği iç içe oturtmuş başarılı bir örnektir (Yavuz, 1998).

Beden Siyaseti

Mormonların hayatlarında beden eğitiminin çok önemli bir yeri vardır. Bu onların son derece modern görünüşleri içinde dinsel etkiyi hissetmelerinin en önemli yoludur. Bu yüzden kimliğin kuruluşunda kılık-kıyafete vurgunun karşısında değişik beden politikalarına vurguyu konumlandırmaları ayırt edici vasıflarından sayılır. Beden politikalarının bir yandan spor ve "sağlığına dikkat etmek" gibi bir boyutu varken, diğer yandan vücuda zararlı olacak hiç bir şeye yanaşmamak, örneğin, kesinlikle alkol almamak ve içindeki vücuda zararlı "kafein"den dolayı hiçbir kolalı meşrubat, çay ve kahve içmemek gibi pratik tezahürleri söz konusudur. Beden siyasetinin Mormonlardaki dinsel anlamı, insan vücudunun Allah'ın verdiği bir *mabet* olarak görülmesinden kaynaklanıyor. Bir mabet nasıl kirletilmemeliyse bu tür nesnelerle de insan vücudu kirletilmemelidir.. Bundan dolayı sigaraya karşı da yine dinsel bir içerikle yasaklayıcı bir tutumları vardır. Dürüstlük kavramı özel yaşamın

yanında iş alanında da vurgulanmıştır. İnsan bedeninin bir *değer* olarak benimsenmesinin modern diyet-teknolojileriyle kuşkusuz yakın bir ilgisi vardır. Altında yatan genel felsefe insan bedenine zararlı olan her şeyin yasaklanmasıdır. Bu anlamda zarar-yarar ekseninde dönen bir etiğin, iyi-kötü ekseninde dönen bir ahlâk ve maneviyatla ustaca buluşturulması söz konusudur. Ancak bu tür gündelik uygulamaların, yasaklamaların ve kodlamaların uygulanmasına Mormonların genellikle attettikleri bir başka değer *dinin düsturlarının ciddîye alınması, gündelik hayat içinde etkili kılınması, yani inanç-eylem birliği* olduğunu görüyoruz. Mormonlar bu konuda genellikle Amerikalı başka dinlerle bir fark oluşturacak şekilde ısrarlı olmaktadır. Bir Mormon kadını bu durumu şu sözlerle ifade ediyor:

“Genellikle öteki dinlerin müntesipleri kendilerini bir takım taraftarı gibi algılıyor. Dine mensup olmanın onların hayatlarına hiçbir etkisi olmuyor. Oysa bir dine inanıyorsanız, onun düsturlarına uyan bir pratik hayatınız olmalı. O dinin kendi eylemlerinizi üzerinde belirleyici bir etkisi olmalı. Kahve, çay, sigara, alkollü içecekler içmemek bende apayrı bir mutluluk uyandırıyor. Çünkü samimiyetimi kendime kanıtlamış oluyorum.”

Mormon kilisesinin çok büyük örgütsel gücü ve sosyal ve malî imkânları vardır. Kiliseye bağlı bir çok menkul ve gayrimenkul emlâkle son derece zengin bir örgütü, kendine ait üniversitesi (Brigham Young University), televizyon kanalı ve şirketleriyle Amerika'nın en güçlü kiliselerinden biridir. Sıkı ve düzenli örgütsel yapı, açık kuralların varlığı ve yoruma açık dine sahip olmaları, muhtemel ihtilafları geciktirmeksizin ve Mormon cemaatinin faydalarını gözetecek şekilde anında çözecek peygamberlerinin varlığı, Mormonların kısa zamanda kat etmiş oldukları mesafeyi açıklıyor. Özellikle sonuncusu, yani yaşayan bir peygamber, ihtilaf vukuunda ilahi vahy destekli bir çözüm imkanı sunarak iç sürtüşmelerin bir mezhepleşmeye yol açmasını engelliyor. Yani Mormon kilisesinin başkanı aynı zamanda özel ilâhî işaretlerle seçilmiş olduğu kabul

edilen bir peygamberdir ve bu tür bir liderin varlığı tartışmaların kilitlendiği yerde ilâhî bir işaretle bitirilmesini sağladığı için derin ihtilaflara yol açabilen tartışmalar kolayca çıkmamaktadır. Bu durum cemaat içi demokratik siyasî katılım kanallarının fazla gelişmemesine yol açması dolayısıyla eleştiriye konu olmaktadır.

Mormonluğun Hristiyanlık içinde bir mezhep değil, bağımsız inanca dayanan kilise eksenli bir din olduğu söylene de son zamanlarda kendilerini Hristiyanlığın tek doğru yorumu olarak tanımlamaya dikkat etmektedirler. Mormonların bu konuda başvurdukları argümanların tıpkı Müslümanların Yahudilik ve Hristiyanlığın, İslâm'ın gelişyle birlikte geçersizleştiğini söylerken başvurdukları argümanlarla aynı olması da dikkat çekicidir. Tıpkı İslâm'ın önceki dinlere yaptığı gibi, kendisini bir dizi peygamber geleneğinin son ve artık tek geçerli temsilcisi olarak görüyor, ama bunu yapmakla diğer dinlerin otantik içeriğine de sahip çıktığını iddia etmiş oluyor. Sorun ettiği şey, diğer dinlerin bu otantik yorumu sahip çıkmamış, dolayısıyla insanların tâbi olmaları gereken gerçek bir din olma vasıflarını kaybetmiş olmalarıdır. Bu açıdan Mormonluk ile Hristiyanlık ilişkisi biraz İslâm'ın diğer dinlerle ilişkisini taklit eder gibi gözükse de, Mormonluğun temel dinî metinlerinde hiçbir şekilde İslâm'a en ufak bir gönderme bile yapılmamaktadır. Buna mukabil, daha sonra ortaya çıkan bazı temaslar dolayısıyla Kilise resmen İslâm'ın da aynı dinsel geleneğe ait olduğunu ilân etmiştir. Zaten peygamberlik müessesesi de Mormonluğun çok zor kabul ettiği bir şey değildir. Aksine her an Allah insanlar arasında birileriyle temas kurarak ona vahyini iletebilir. Bunun Hz. Muhammed için de geçerli olduğunun kabul edilmesi, Mormonluğun teolojik içeriğine bir etkide bulunmamaktadır.

Mormonluğun en önemli özelliklerinden birisi de rahiplik kurumunun veya din adamları sınıfının olmamasıdır. Mormonlar, Hristiyanlığa kıyasla İslâm'ın da ayırt edici bir vasfı olduğunu düşündüğümüz bu özelliği, sıradan bir müminlikte eşit olmaksızın, neredeyse her Mormon'un en üst bir bilgi ve donanıma sahip kılın-

dığı düzeyde bir eşitliğe dönüştüren programlara sahiptirler. Herkes kendi dininin rahibidir ve bu şekilde bir eğitim almaktadır. Neredeyse her Mormon on dokuz yaşına geldiğinde, hizmet edeceği yer kilisenin inisiyatifinde ve atama yetkisinde olmak kaydıyla, gönüllü olarak, dünyanın herhangi bir yerinde iki yıllığına misyonerlik faaliyetine katılır. Gerek bu faaliyetlere hazırlık aşamasında, gerekse bu faaliyet içinde ve sonrasında bir ömür boyu her Mormon dinini hem kendisi için hem de başkalarına anlatabilecek bir temsil boyutunda çok iyi öğrenmek durumundadır. O yüzden karşılaşabileceğiniz herhangi bir Mormon size son derece iyi yetişmiş bir Mormon ilâhiyatçısı görüntüsü verebilir. bu misyon pratiğinin kendisi bir Mormon'a Mormonluğun öngördüğü bütün değerleri kesinlikle her türlü sınıf eğitiminden çok daha fazla kazandırmakta, din ve değerler eğitimi hayatın bir parçası olmaktan hayatın etrafında döndüğü bir ideale dönüştürmektedir.

Her Mormon'un kendi dininin rahibi gibi inisiyatif sahibi olarak davranabilmesinin bir sonucu olarak kilise ayinleri ve görevleri bütün Mormonlar arasında bir çeşit nöbet usulüyle yapılmaktadır. Meselâ katıldığım bir çok kilise ayininde karşılaştığım devasa organizasyonlarda ilk merak ettiğim şey, bu tür organizasyonlarda kaç kişinin istihdam edildiği idi. Bu yönde yaptığım soruşturmalarda, bir tek elemanın bile istihdam edilmediğini, herkesin bu işleri gönüllü olarak yaptığını öğrendiğimde şaşkınlığımı gizleyememiştim. Bununla birlikte, Mormonların din adamları sınıfı olmadığını söylemek Mormon kilisesinin hiçbir hiyerarşiye sahip olmadığını söylemek anlamına gelmiyor. Kilisenin örgütsel şemasında başta, ilâhî bir işaretle seçilmiş olduğuna inanılan bir lider (peygamber) ve onun altında, *birinci başkanlık konseyi* olarak, iki yardımcısı var. Bunların dışında Hz. İsa'nın on iki havarisine öykünen on iki kişilik bir konsey var. On bir milyonluk bir cemaatin yönetiminde bu on iki kişi bir çeşit kabine işlevi görüyor. Daha sonra yine Hz. İsa'nın tavsiye etmiş olduğuna inanılan yetmiş kişilik meclis ile bir yedek meclis daha vardır. Bu makamlara seçilmek hem kilise içindeki hizmet

süresiyle bağlantılıdır, hem de Mormon değerlerine bağlılığın zaman içerisinde sürekli kanıtlanması yoluyla olmaktadır. Bu nedenle Mormonluğun dinsel pratiği, sürekli olarak kendi cemaatinden olan başkalarının denetimine açık bir şeffaflığa sahip olmak durumundadır. Örneğin sürekli olarak size çay, kahve, içki, kola, sigara içip içmediğinizi, dürüst davranıp davranmadığınızı, kiliseye vermeyi kabul ettiğiniz aidatı ödeyip ödemediğinizi soran yetkililere cevap vererek hayatınızın çetelesini tutmak ve ibraz etmek durumundasınız.

Utah eyaletinin de Mormon kilisesine ait olduğunu söylemek mümkünken, bu eyaletin bütün dünyadaki ekonomiler içerisinde en hızlı ve istikrarlı gelişmekte olan bir yapıya sahip olması Mormonluğun değerleriyle toplumsal gelişme arasındaki ilişkiye dair daha fazla dikkati hak etmektedir. Utah'taki en etkili kurum Mormon kilisesidir. Eyaletin iki senatörü ve valisi genellikle Mormon'lar arasından seçilir. Eyalet ekonomisinde de en güçlü banka ve yatırımlar Mormonlarındır. Bu yüzden de, Mormon değerlerinin bir sosyolojisi yapılmak istendiğinde ilk bakılması gereken yer bu ilişkilerin kurulma biçimi olsa gerek. Mormon kilisesinin sahip olduğu bir dizi kurumsal kanaldan ayrı olarak, bu değerlerin nihayetinde tüketildiği yer olarak iş ve kültür dünyası, hatta ulusal dünya (USA) çok önemli bir rasat alanı olarak görünüyor.

Seçilmiş Kaynakça

- Aktay, Y. (2003a). ABD'de din-devlet ilişkileri ve cemaatlerin etkisi. Wulf Schönbohm (Ed.), *Devlet ve din ilişkileri – Farklı modeller, konseptler ve tecrübeler sempozyumu bildiri kitabı* içinde, ss. 29-48, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Aktay, Y. (2003b) Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, sayı 3, 2004.
- Averett, K. C. (2000). *Personal social networks, social capital, and transition of adolescents into young adulthood in an LDS population*. Unpublished doctorate thesis, Brigham Young University Department of Sociology, Provo.
- Bloom, H. (1992). *The American religion: The emergence of the post-christian nation*. New York: Simon and Schuster.
- Browning, Paul K., 2001, *The Church of Jesus Christ of Latter Day Saints in the Spotlight*, 2002 Salt Lake Kış Olimpiyatları Dolayısıyla Hazırlanmış Tanıtım Boşürü, Salt Lake University Institute.
- Doctrine and Covenants* (1999). Salt Lake City: The Church of the Latter Day Saints.
- Foster, Lawrence, 1994, *Between Heaven and Earth: Mormon Theology of the Family in Comperative Perspective*, Brent Corcoran (derleyen) *Multiply and Replenish: Mormon Essays on Sex and Family*, Salt Lake City: Signature Books.
- Heaton, T. B. (1998). Religious influences on Mormon fertility: Cross-national comparisons. In James T. Duke (Ed.), *Latter-Day Saint social life: Social research on the LDS church and its members*, pp. 105-132, Provo: Brigham Young University Press.
- Heaton, Tim B., Kristen L. Goodman ve Thomas B. Holman, 2001, *In Search of a Peculiar People: Are Mormon Families Really Different?*, Marie Cornwall, Tim B. Heaton, Lawrence A. Young (derleyenler) *Contemporary Mormonism: Social Science Perspectives*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Kara, İ. (2003). Türkiye'de laiklik uygulamaları açısından diyanet işleri. Wulf Schönbohm. (Ed.), *Devlet ve din ilişkileri – Farklı modeller, konseptler ve tecrübeler sempozyumu bildiri kitabı* içinde, ss. 87-106, An-

kara: Konrad Adenauer Vakfı.

Mauss, A. L. (1984). Sociological perspectives on the mormon subculture. *Annual Review of Sociology* , 10, 437-460.

McKonkie, B. R. (1966). *Mormon doctrine*. Salt Lake City: Bookcraft.

Moore, L. R. (1986). *Religious outsiders and the making of American*. New York: Oxford University Press.

Özal, K. (1993). *Bir tanık anlatıyor*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Rayes, A. L. (1997). Mormonism, Americanism and Mexico. *American Behavioral Scientist*, 40 (7), June/July, pp. 902.

The Book of Mormon: Another Testament of Jesus Christ (1999). Salt Lake City: The Church of the Latter Day Saints.

The Books of the Old Testament (1999). Salt Lake City: The Church of The Latter Day Saints.

Thomas, D. L. (1983). Family in the Mormon experience: Families and religions. In W. V. D'Antonio (Ed.), *Family in the Mormon experience: Families and religions* (pp. 267-88). Beverly Hills: Sage.

Mormonism:
The Religion and Saints of the Latter Days of America

Citation/©: Aktay, Yasin, (2004). Mormonism: The Religion and Saints of the Latter Days of America, 1 (2), 95-125.

Abstract: The aim of this article is to describe in brief the Mormonism, which is considered as a typical American religion. The possible discussion of the Mormonism, which claims to be the "last religion", with Islam, which has always carried out the same claim for fourteen centuries, is figured out. The question as Mormonism is a sect within Christianity or an independent religion has always been discussed. All these discussions show that what Mormonism corresponds within the history of religions is not more important than how it is situated by other Christian religious sects. Here the social capital production capacity of Mormonism, compatible with the social values within the American context is examined.

Key Words: Mormonism, The Latter Day Saint, Catholicism, Polygamy, and Theology of Marriage.
